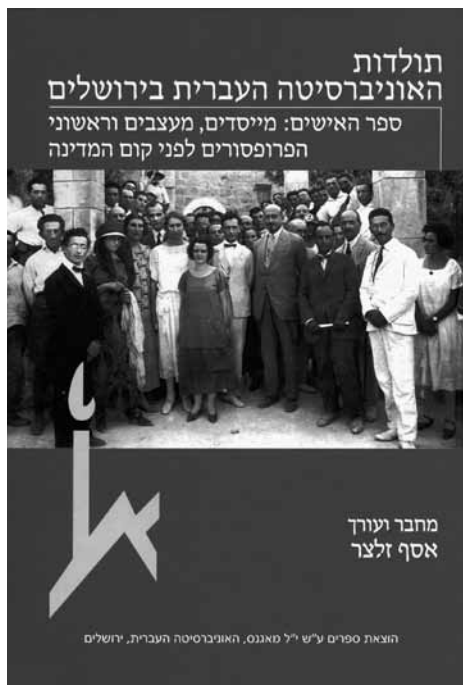

לקסיקון אישי האוניברסיטה העברית בימי היישוב כדגם לסוגה מחקרית לוקה בחסר

אסף זלצר (מחבר ועורך), תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים: ספר האישים: מייסדים, מעצבים וראשוני הפרופסורים לפני קום המדינה (מפעל תולדות האוניברסיטה העברית, ד), ירושלים: מאגנס, תשע"ג, יד + 386 עמ'

ספר אישי האוניברסיטה העברית, 'מייסדים, מעצבים וראשוני הפרופסורים לפני קום המדינה', הכרך הרביעי בסדרה 'מפעל תולדות האוניברסיטה העברית', החותם את הכרכים העוסקים בתקופת היישוב, הוא דוגמה מצוינת, גם אם לוקה מעט בחסר, ללקסיקון אישים כסוגה מחקרית מועילה מעבר למידע בסיסי גרידא. הספר פורסם בהמשך לשלושת הכרכים הראשונים במפעל וכהשלמה להם מהפן של האישים שעיצבו את דרכה של האוניברסיטה.¹ 'פתח דבר' (עמ' יא-יד), שכתבו במשותף המחבר והעורך אסף זלצר וחגית לבסקי, יושבת ראש מועצת המערכת, מציג היטב את אופן הבחירה של האישים הכלולים בכרך זה ואת הכוונות שביסוד בחירה זו, את תהליכי הכנת הספר בלוויית המערכת ומומחים נוספים, את מקורות המידע ששימשו את המחבר והעורך ואת מבנה הספר ותכניו.

1 ש' כ"ץ ומ' הד (עורכים), תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים: שורשים והתחלות, ירושלים תשנ"ז; ח' לבסקי (עורכת), תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים: התבססות וצמיחה, ירושלים תשס"ה; הנ"ל (עורכת), תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים: התעצמות אקדמית תוך מאבק לאומי, ירושלים תשס"ט.

האישים שנכללו בספר נבחרו בהתאם לכותרתו, וסווגו בשלושה חלקים: 'חלק א': מייסדים ומעצבים, 'חלק ב': ראשוני החוקרים והמורים – המדעים העיוניים' ו'חלק ג': ראשוני החוקרים והמורים – מתמטיקה והמדעים הניסויים'. בנוסף נכללו בספר כלי עזר חשובים: רשימה מְרשימה של היועצים המומחים ש'סיעו באיתור מקורות, הגדירו את מעמדו המדעי והאקדמי של האיש, בחרו את פרסומיו העיקריים והקפידו על ניסוח מדויק של המידע המופיע בערך' (עמ' יג); שמות היועצים מופיעים גם בסופו של כל ערך שתּרמו לו, ושלושה מפתחות מועילים: 'הגופים וכתבי העת', 'האישים' ו'המקומות'. האישים נבחרו על ידי מועצת המערכת על פי קני מידה קפדניים: פרופסורים שהיו בכירי המדענים בתחומיהם, בצד מייסדי האוניברסיטה העברית ומעצביה – בעלי תפקידים בכירים באוניברסיטה ומי שתּרמו

לא ניתן כמובן לפרט את כל השישים ושמונה האישים הכלולים בספר. בחרתי שלא לעסוק במפורסמים שבהם, שגם נחקרו רבות, כגון אלברט איינשטיין, חיים ויצמן, יהודה ליב מאגנס (מן ה'מייסדים ומעצבים'); מרטין בובר, שמואל הוגו ברגמן, שלמה רב גויטיין, בן-ציון דינור, דוד ילין, ארתור רופין וגרשם שלום (מתחום 'המדעים העיוניים'); אוטו ורבורג, יהודה לאו פיקרד ויואל רקח (מתחום ה'מתמטיקה והמדעים הניסויים'). חשוב לציין שרבים מהאישים היו רחבי אופקים ופעלו בזירה הציבורית הרבה מעבר למומחיותם האקדמית. דוגמאות אחדות: הרב פרופ' שמחה אסף (אוטובסקי), שהיה שופט ההרכב הראשון של בית המשפט העליון במדינת ישראל, ושנוסף על עיסוקו המדעי המשולב בתקופת הגאונים, בתולדות החינוך ובתולדות המשפט העברי היה פעיל בזירה הפוליטית והציבורית כחבר הוועד המפקח של בתי הספר של 'המזרחי' בשנות היישוב וכיושב ראש מועצת החינוך הממלכתית, שהחליפה את הוועד בשנת 1953; הבלשן והמזרחן פרופ' גוטהולד (אליקים) וייל, שניהל את בית הספרים הלאומי וסייע להקמת ספריות ולהשתלמויות ספרנים בירושלים וברחבי הארץ; ההיסטוריון, הפילולוג וחוקר המקרא הרב פרופ' משה דוד קאסוטו, שעסק בתרגום משפות שונות; המיקרוביולוג פרופ' שאול אדלר, שהיה גם סופר ומתרגם, ורופא העיניים פרופ' אריה פייגנבאום, שהיה נגן ויולה, חבר ברביעיית מיתרים ירושלמית ובתזמורת האוניברסיטה, וחבר בוועד בית המדרש לנגינה שהוקם בירושלים (לימים האקדמיה למוזיקה). בולט גם החוט הפוליטי המקשר את חברי 'ברית שלום' ותומכיה מקרב המדענים העיוניים: מרטין בובר, נורמן בנטוויץ', דוד צבי כנעט, שמואל הוגו ברגמן, ארתור רופין, חיים יהודה רות וגרשם שלום. כמי שעיסוקו בהיסטוריה של החינוך ובהשלכותיה על קביעת מדיניות חינוכית אדגים

לה בפעילותם הציבורית. מספר אישים תרמו בו בזמן למדע ולייסוד האוניברסיטה ולעיצובה המנהלי והציבורי, ומיקומם בספר נקבע על פי עיקר תרומתם. הערכים הלקסיקליים כתובים בהיקף ובמתכונת אחידים: קיצור תולדות החיים ופרטים על חינוך, השכלה אקדמית ונסיבות ההצטרפות לאוניברסיטה העברית; פירוט הפעילות המדעית והאקדמית באוניברסיטה, התרומה וההישגים המדעיים, הפעילות הציבורית באוניברסיטה ומחוץ לה ולבסוף מבחר פרסומים של האישה/ה ומקורות הדנים ב/ה. זה המקום להעיר שרק אישה אחת נמצאה ראויה להיכלל בספר אישים זה – סופיה גצובה, חלוצת המחקר הפתולוגי בארץ-ישראל ובבית החולים 'הדסה' והאישה הראשונה שקיבלה תואר פרופסור באוניברסיטה העברית (עמ' 220–223). חזקה על חברי מועצת המערכת, ובהם ההיסטוריוניות חדרה בן-ישראל ולבסקי, ועל היועצים והיועצות לכל שלושת חלקי הספר שעשו את בחירתם נאמנה, ודווקא בשל כך ראויה עובדה זו לציין. יש לציין גם את תרומתם של יתר חברי מועצת המערכת לבחירת האישים ולליווי של זלצר מזוויות מחקריות מגוונות: ההיסטוריון ישראל ברטל, הגיאוגרף ההיסטורי ורקטור האוניברסיטה לשעבר יהושע בן-אריה, הסוציולוג משה ליסק, הפיזיקאי יששכר אונא והדמוגרף עוזי רבהון. היבט לקסיקלי חשוב אחר הוא שפע מקורות המידע, שמבססים את אמינותם של הערכים: מידע מהכרכים הקודמים בסדרה, מחקרים על האישים ופועלם, אנציקלופדיות ולקסיקונים, עיתונות ובעת הצורך אף ידע מתוך היכרות אישית של היועצים עם נושאי הערכים ותיקים אישיים של המייסדים והחוקרים בגנזך האוניברסיטה (בהתאם לכללים הארכיוניים המקובלים) לצורך השלמת מידע.

העברית. בשנים 1946-1945 היה סיימון החבר היהודי היחיד בוועדת החקירה לענייני החינוך העברי בארץ-ישראל מטעם המנדט, שפעלה בראשות סר ארנולד דנקן מקנייר (McNair) הבריטי (עמ' 39-41). המלצות הוועדה הניעו מהלכי רפורמה בהכשרת המורים ובבחינות הבגרות, שתועדו ונותחו חלקית, וניסיונות להכנת חוקת חינוך חדשה למערכת החינוך היהודית, שהייתה אז בשליטת הוועד הלאומי של היישוב.³

לפחות שניים מ'ראשוני החוקרים והמורים – המדעים העיוניים' היו בעלי עבר חינוכי משמעותי, שידוע עד כה רק בחלקו. הרב מרדכי מנחם קפלן (1881-1983), מייסד התנועה ליהדות מתחדשת בארצות-הברית (The Reconstructionist Movement), כיהן כפרופסור הראשון ליסודות החינוך באוניברסיטה העברית בשנים 1937-1939, במחלקה לחינוך, שנוסדה בשנת 1935 כמחלקה להכשרת מורים (עמ' 178-182). הוא היה גם ממעצבי החינוך היהודי בארצות-הברית במסגרות שונות, ומן הערך שנכתב עליו, כולל פרסומיו המדעיים החשובים והמקורות המשניים שכבר נכתבו, עולה עד כמה מאתגר צפוי להיות מחקר מקיף על אישי החינוך והדת היהודים האמריקנים שפעלו במערכת החינוך העברית ביישוב וכימי המדינה, ובהם, נוסף על קפלן, וולטר אקרמן, יצחק בר ברקסון, אלכסנדר דושקין, דוד הרטמן, שלמה (סיימור) פוקס ומיכאל (מייק) רוזנק, שנמנו כאן על פי סדר אלף-ביתי ולא על פי מידת השפעתם. משה (מקס) שובה (1889-1956), חוקר השפה היוונית, היה איש הלימודים הקלסיים באוניברסיטה העברית מעלייתו ארצה בשנת 1925 ורקטור האוניברסיטה בתחילת שנות החמישים. בטרם עלתו פעל רבות במסגרות חינוך שונות בליטא –

להלן את השימוש המחקרי האפשרי בלקסיקון אישים מפורט וחשוב זה באמצעות שני אישים מכל חלק בספר שהייתה להם נגיעה בענייני חינוך אקדמיים וציבוריים. כך תודגם התרומה הפוטנציאלית של מקור זה של מידע מרוכז, מקיף ולעיתים אף מחדש למחקר היסטורי – חינוכי ואחר – ולא רק באשר לתולדות האוניברסיטה עצמה.

שני 'מייסדים ומעצבים' היו מעורבים בענייני החינוך היישובי מעבר לעיסוקם באוניברסיטה העברית. שלמה גינצברג-גינסור (1889-1968), בנו של אחד העם (אשר גינצברג) ואישיות בפני עצמה, היה מזכיר האוניברסיטה בעשור הראשון לקיומה ושימש כיועץ ארגוני להנהלת האוניברסיטה. בשנים 1920-1922 הוא החליף את ברגמן בתפקיד מזכיר מחלקת החינוך של ההסתדרות הציונית בלונדון; מערכת החינוך העברי בארץ-ישראל החלה להתמסד באותה עת, ועד 1933 נוהלה בחסות ההסתדרות הציונית. בשנים 1922-1925, במקביל לעיסוקיו בהכנות להקמת האוניברסיטה בירושלים, הוא שימש כמפקח על בתי הספר העבריים במחלקת החינוך של ממשלת המנדט הבריטי, שהייתה לה השפעת מה על החינוך העברי, ששאף לעצמאות (עמ' 21-23). בשנותיו בתפקיד זה החל המאבק של היישוב במועצה לחינוך גבוה של ממשלת המנדט על עצמאות בחינות הבגרות ועל העברת החסות עליהן לידי האוניברסיטה העברית, מאבק שנחל הצלחה מלאה רק בשנת 1934-1935, ושעדיין לא נחקר לעומקו.² אריה ליאון סיימון (1881-1965) היה יושב ראש חבר הנאמנים והוועד הפועל של האוניברסיטה. הוא היה גם חבר בשנים 1918-1921 בוועד הצירים בהנהגתו של וייצמן, הגוף שעיצב את הממסד העברי ואת יחסיו עם שלטון המנדט בארץ-ישראל מטעם ההסתדרות הציונית, ושגיבש בין היתר את מבנה מערכת החינוך

2 ש' רשף ו' דרור, החינוך העברי בימי הבית הלאומי 1919-1948, ירושלים תשנ"ט, עמ' 80-84.

3 שם, עמ' 167-170.

ישראלי של ההסתדרות הציונית, חווה שהקנתה לחלוצי העת ההיא את מושגי המשק המעורב הלכה למעשה – וזאת לאחר כישלוננו של בית הספר החקלאי 'קריית ספר', שפעל במקום בשנים 1906-1909 לחינוכם של יתומי פרעות קישינב, בהנהלת הביל"ויי ישראל בלקינר.⁶ וולקני עצמו לימד ב'קריית ספר', שהייתה ל'בן שמן' בשנת 1908, ואף היה תקופה מסוימת יושב ראש הוועד המפקח של מוסדות החינוך של ויצ"ו. מן הערך על וולקני (עמ' 228-232) עולה שילוב מרתק – אגרונום ומתכנן חקלאי וחברתי (מהוגי רעיון מושב העובדים), חוקר חקלאות וכלכלה חקלאית, יום חינוכי ואקדמי, מחנך ומכשיר מבוגרים לחקלאות. שילוב זה מזמין מחקר ביוגרפי מקיף על וולקני שיבחן את ההשפעות ההרדיות של כל אלה, וכן מחקר משווה של כלל החוות החקלאיות למבוגרים ולצעירים, שיסתמך גם על המחקרים הקיימים על חוות אלה לסוגיהן.⁷ אברהם אדולף הלוי פרנקל (1891-1965) היה חוקר מצטיין ובולט במכון למתמטיקה באוניברסיטה העברית, הדקן הראשון של הפקולטה למתמטיקה ומדעי הרוח, ממלא מקום דקן הפקולטה למדעי הטבע והרקטור השני של האוניברסיטה העברית. בפעילותו החינוכית היו שלושה ענפים. באוניברסיטה גופה הוא כיהן כראש הוועדה לחינוך גופני בשנים 1944-1947, ובשני מוסדות נוספים של האוניברסיטה הוא פעל גם כלפי חוץ. פרנקל שימש כראש הוועדה האוניברסיטאית לבתי הספר התיכוניים, מההכנות להקמת המחלקה לחינוך באוניברסיטה בשנת 1933-1934, בעת הקמתה בשנת 1935 לצורך

הוא ניהל שם בראשית שנות העשרים את מחלקת בתי הספר, כיהן כמנהל הגימנסיון העברי בקובנה והיה יושב ראש תנועת הנוער היהודית 'השומר הצעיר' בליטא. בארץ הוא היה מעורב בהפעלת מגרשי המשחקים של אגודת 'גוגנהיימר-הרסה' היהודית האמריקנית בערי הארץ,⁴ שנועדו בעיקר ל'נוער עזוב', קרי נוער בסיכון במונחי ימינו. הוא גם סייע בהקמת 'לגיון הצופים', שפעל בגימנסיה 'העברית' (רחביה) בירושלים, ושיחד עם 'תנועת החוגים' שנוסדה בגימנסיה 'הרצליה' בתל אביב ועם חברי 'קהילת הצופים' מחיפה, שבסיסם העיקרי היה בבית הספר 'הריאלי', הקימו בשנת 1930 את תנועת הנוער הארץ-ישראלית הראשונה של נוער לומד – 'המחנות העולים'.⁵ הערך על שובכה ב'ספר האישים' (עמ' 193-196) ומקורות נוספים יכולים לתרום לחקר פעילותו, הן באשר למעבר רעיונות חינוכיים מאירופה לישראל והן בנוגע לחינוך הבלתי פורמלי הארץ-ישראלי לגווניו.

שניים מ'ראשוני החוקרים והמורים – מתמטיקה והמדעים הניסויים' היו אף הם בעלי השפעה בתחום החינוך שכמעט איננה ידועה. יצחק אביגדור וילקנסקי-וולקני (אלעזר-וולקני, 1880-1955) היה פרופסור לחקלאות ולכלכלה חקלאית, מייסד ומנהל של תחנת הניסיונות החקלאית ושל המכון ללימודי החקלאות ברחובות, שהיו לאחר קום המדינה לפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית, שוולקני עמד בראשה. תרומתו החינוכית המרכזית הייתה יוזמתו להקמת 'בן שמן' כחווה ההכשרה החקלאית המרכזית של המשרד הארץ-

הפצת השפה העברית, דור לדור, מו (תשע"ג), עמ' 293-328.

7 ראו למשל: א' מנור, 'משקי פועלות 1911-1945: מחבורות של פועלות לבתי ספר פנימייתיים, עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, תשמ"ז; א' כרמל-חכים, שלהבת ירוקה: חנה מיזל – מפעל חיים, רמת אפעל תשס"ח.

4 צ' שחורי רובין וש' שורץ, 'מגרשי המשחקים של "גוגנהיימר-הרסה": המתנסים של שנות העשרים, קתדרה, 86 (טבת תשנ"ח), עמ' 75-98.

5 ש' בכר (גוס'), 'המחנות העולים – תנועת הנוער הלומד, מ' נאור (עורך), תנועות הנוער 1920-1960 (עידן, 13), ירושלים 1989, עמ' 49-61.

6 מ' שטרן, 'משה דוד שו"ב וישראל בלקינר – חלוצי

בנושא זה עוד לפני הקמת המדינה יכול להעשיר את מחקר העמיתיות.

ספר אישי האוניברסיטה העברית לפני קום המדינה ראוי להיבחן במסגרת הסוגה לקסיקון אישים מן האקדמיה, בישראל ובעולם. רבקה אשבל כתבה את ספרה 'כי מציון תצא תורה' על אנשי מדעי החיים באוניברסיטה העברית ותרומתם בשנים 1925-1991.¹⁰ בישראל רק אוניברסיטה אחת, מלבד האוניברסיטה העברית, הכוללת בהנצחת אישיה ופועלם – אוניברסיטת בר-אילן. בשנת 1991 ראה אור הכרך הראשון של מונוגרפיות קצרות על חוקרי בר-אילן בתחומים שונים ועיקרי משנתם, 'דיוקן וקתדרה', פרי עטו של אברהם בלאט, כתב 'הצופה', שפרסמן קודם לכן בעיתון ציוני דתי זה. ארבע שנים אחר כך ראה אור הכרך השני של מפעל מקיף זה, ובשנת 2000 פורסם הכרך השלישי – סך הכול שישים וחמש מונוגרפיות.¹¹ בשנת יובל החמישים לאוניברסיטת בר-אילן ראה אור מפעל תיעוד וניתוח חשוב ומקיף ביותר בעריכת דב שוורץ, 'אוניברסיטת בר-אילן מרעיון למעש', בשני כרכים: הראשון מוקדש לייסוד האוניברסיטה והתפתחותה ולתולדותיהן של עשרים ושש מחלקות, והשני דן לעומק ב'משנתם המחקרית של חוקרים ומייסדים', עשרים וחמישה במספר – במאמרים שכתבו ממשיכיהם.¹²

ספרה של אשבל מביא מדברי החוקרים ותלמידיהם ומרחיב את יריעת המייסדים והחוקרים במדעי החיים מעבר לאישים הכוללים שבחרו בקפידה זלצר, המערכת שלצידו ויועציו, אך

הכשרת מורים לבתי ספר תיכוניים ועד הרחבתה בשנת 1950 לבית הספר לחינוך של האוניברסיטה בראשות פרופ' אלכסנדר דושקין. ועדה זו, של המחלקה האוניברסיטאית היחידה להכשרת מורים לבתי הספר התיכוניים בארץ-ישראל ובראשית ימי המדינה, השפיעה רבות על שדה החינוך התיכוני והושפעה ממנו. היא פעלה בעידן שבו התרכזו היישוב והמדינה בראשיתה בחינוך העממי (היסודי), והחינוך התיכוני היה מצומצם ופרטי בחלקו הגדול, אך בתי הספר התיכוניים, בהנהגת שלוש הגימנסיות העבריות הראשונות, 'הרצליה' בתל אביב, 'העברית' בירושלים ו'הריאלי' בחיפה, הסכימו והפעילו תוכניות ליבה ובחינות בגרות לאומיות-ציבוריות.⁸ פרנקל, עוד בתפקידו כרקטור האוניברסיטה, היה גם יושב ראש הוועדה האוניברסיטאית ללימודי חוץ בשנים 1940-1949; בוועדה היו חברים נציגי הסנט והנהלת האוניברסיטה, נציגים של אגודות שוחרי האוניברסיטה ואנשי המרכז לתרבות של ההסתדרות הכללית. תפקידה היה ללוות את השכלת המבוגרים ברחבי הארץ בהרצאות מטעם האוניברסיטה בשיתוף ההסתדרות – פעילות שטיפח בובר, שהיה אז פרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית (לאחר הקמת המדינה שינתה הוועדה את שמה לוועדה להשכלת עם, ברוח חזונו ופועלו של בובר בתחום זה).⁹ שותפויות בין אקדמיה לשדה, המכונות עמיתיות,

הן נושא מחקר נפוץ ומתפתח בתחום החינוך הגבוה בישראל ובעולם; מחקר היסטורי-חינוכי על מכלול עשייתו האקדמית-חינוכית של פרנקל

8 'דרור, כלים שלובים בחינוך הלאומי: הסיפור הציוני, ירושלים תשס"ח, עמ' 232-235.

9 ד' זליקובסקי, 'מרטין בובר והשכלת-העם: רעיון בית הספר הגבוה לעם והגשמתו בבית המדרש למורי-עם בירושלים', דור לדור, לב (תשס"ח), עמ' 67-90.

10 ר' אשבל, כי מציון תצא תורה: תולדותיהם ותרומתם של מדעני האוניברסיטה העברית בירושלים במשך

ששים ושש שנה (1925-1991), ירושלים תשנ"ב.
11 א' בלאט, דיוקן וקתדרה: במחיצתם של אנשי הגות ומדע, א, ירושלים תשנ"א; ב, ירושלים תשנ"ה; ג, תל אביב תש"ס.

12 ד' שוורץ (עורך), אוניברסיטת בר-אילן מרעיון למעש, א: אבני דרך ותולדותיהן של מחלקות, רמת גן תשס"ו; ב: משנתם המחקרית של חוקרים ומייסדים, רמת גן תשס"ו.

מהתוספות הביבליוגרפיות שהבאתי בשולי סקירה זו באשר לאישים שדנתי בהם, וכזוהי עבודת הדוקטור המקיפה של עפרה מייטליס על דוד ילין משנת תשס"ט,¹⁴ שחסרה בערך על ילין. יש במתכונת האחידה של ערכי הספר יתרון, ואין צורך לכלול בלקסיקון רשימה ביבליוגרפית ארוכה מדי, אך ניתן להיעזר במחקרים כאלה כדי להימנע מטעויות ומאי דיוקים מיותרים, ובהנחה שיש מהם שמקיפים מקורות רבים נוספים כדאי היה לשקול את שילובם ברשימת המקורות. הליקויים המעטים הללו אינם גורעים מערכו הכולל של הלקסיקון החשוב שלפנינו, שהפוטנציאל המחקרי הרב שבו הודגם לעיל. ספר זה מוסיף הרבה למדף החסר של ספרי תולדות החינוך הגבוה בישראל,¹⁵ משלים את שלושת הכרכים שקדמו לו ב'מפעל תולדות האוניברסיטה העברית', והוא מופת לסוגה המחקרית לקסיקון אישים מן האקדמיה, שמן הראוי שייכתבו בה ספרים גם באשר למוסדות אקדמיים אחרים בישראל.

הספר איננו מחקרי אלא תיעודי ובחלקו אנקדוטי בלבד. ספריו של בלאט חשובים, כוללים מידע רב, לרבות חלק מחיבוריהם העיקריים של החוקרים הנסקרים, אך סגנונם עיתונאי, וחסרה בהם הערכה של עמיתים על תרומת האישים הללו לתחומם. רק הספר שערך שוורץ דומה ל'ספר האישים' שחיבר וערך זלצר. מתכונת דומה של כתיבה מחקרית על הוגים וחוקרים מובילים, כתיבה מעמיקה ומסכמת הכוללת הפניות למקורות משל האישיות הנדונה ועליה, ניתן למצוא למשל בספרי יען כוללים, כלל-עולמיים, כגון בתחומי החינוך והסוציולוגיה.¹³ לסיום סקירה זו אעיר שיש בספרו של זלצר מעט אי דיוקים, לדוגמה בקורותיהם ובפועלם של ששת האישים שנסקרו לעיל, ובדומה לכך תמוה למשל שבערכים על פרנקל ועל בובר לא נזכר ששניהם עסקו יחד בהשכלת עם, כל אחד ממקומו שלו. יתרה מזאת, בערכים מסוימים חסרה הסתמכות על מחקרים קלסיים ועדכניים כאחד, שזלצר ויועציו אמורים היו להכיר; כאלה הן חלק

14 ע' מייטליס, 'דוד ילין – ביוגרפיה: לשאלת המעבר מחברה משכילית מתונה לחברה הלאומית החדשה', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בראיילן, תשס"ט. העבודה פורסמה בגרסה מעובדת: הנ"ל, בדרך האמצע: דוד ילין – סיפור חיים (דוד לדרור, מח), תל אביב תשע"ה.

15 'דרור, 'אוניברסיטת בראיילן ותולדות החינוך הגבוה בישראל בכלל', דוד לדרור, מד (תשע"ג), עמ' 501-506.

13 J.A. Palmer (ed.), *Fifty Major Thinkers on Education: From Confucius to Dewey* (Routledge Key Guides), London & New York 2001; idem (ed.), *Fifty Major Thinkers on Education: From Piaget to the Present* (Routledge key guides), London & New York 2001; J. Scott (ed.), *Fifty Key Sociologists: The Contemporary Theorists* (Routledge Key Guides), London & New York 2007